

סיפורים כמידרש מודרני

שולמית הראבן, צמאון, שלישית המדבר: שנת הסיים, נביא, ארזי הילדות, רביד, 213 עמ'.

לישית המידבר של שולמית הראבן 'צמאון', המכללת את שלוש הנובלות 'שנת הסיים', 'נביא' ו'ארזי הילדות', היא יצירה מפתיעה ומיוחדת. אין זו הפתעה הבנויה על בסיס של המצאה בלבד, שאולי יש בה כדי לגרות את הקורא לשעה; ואין זו יחיד מתחכם בירדני, שמלאכותיותו ולעיתים גם יופר נכבדים מתוכו. הפתעה והיחיד נטועים בניסיון הנועז, אם לא לומר היומני, לעסוק במתהווה ההווה הלאומית העברית. הסופרת עושה זאת על ידי בניית סיפור ראשית, המבוסס על הצגה אלטרנטיבית, כעין מורדית מודרנית, של סיפורי 'יצאת מצרים' המקראיים וסיפורי הכניסה לארץ והתקוות בה. ההנחה המובלעת היא, שבסיפורים אלה נמועים בצורה גרעינית גם מימושים עתידיים של הזירה זו.

עונגי הסיפורים הם בדמויות, ובאמצעות סיפור קודמתהן נשורת העלילה הנרדף, שהיא כאמור סיפור כינונה של האומה העברית. מקצת הדמויות מפורטות לכאורה מהסיפור שבתנ"ך, ולצידן רבות אחרות שאינן מפורטות. סיפורן של אלו גם אלו מובא בלשון כמו מקראית, במשפטים קצרים וקצובים המזכירים תחביר מקראי. אולם כל זה הוא רק למראית עין. הלשון על מרכיביה וציופיה היא חדשה תכלית ומכוונת היטב לעניין. היא אינה מחקה לא את המקרא ובניסיונם הבושל של סופרי ההשכלה, ולא שום לשון 'ספרותית' אחרת, המסורתית או עכשווית. כל צירוף מילים וכל משפט נמדוד ושלטול. לא נמצא בספר לא עודפי לשון מנייחיסית המתפעלת מעצמה, שהירבויות שבה נאה תהוות האמירה המשפית (יצירות רבות כאלה סובכות את השופט). גם אין ביצירה ממה שנהוג לכנות 'לשון רח' שבחינה למלתי כי שיבה פעמים הרבה אינו אלא בכך, שהיא תואמת את העיני או אף את הדלות המשבתת של המבנים גם לכך יימצאו דוגמאות בשפע בין היצירות הנבחרות היום). אין הירב כן בספר שלפנינו. המהברת ויבכה ויבך אחר א יוכן את הלשון, עד שמצאה או ה התואמת את תכליתה.

■ ■ ■

ההכללות ונבועות אישוס, ואעשה זאת אגב תיאור קצר של תולדות המפריד ועניינם, ולא רוקא תוך איוון. בספר הראשון שבסרילוגיה מתוארים חייהם של יוצאי מצרים ונרחיהם עד הכניסה לארץ. פרט מאורעות המתוארים במקרא מוצגים מחדש, ברך כלל תוך עיטור המימד הניסי שבהם, שהרי הגם אינו אלא בעיני המתבונן. כמת מצרים (הצמרדיים, השחין הכבורות) לא היו אלא תופעות טבעיות ואנושיות. המנה ארום הפסל, שישמש בדרכי משה ממאפורה לחיי נצח, עבר מימוש, כירוע לכל קורא, וכיוצא בה פרטים רבים של מציאות המירב (הוא המידבר שבו אומנם הוטרה העברות בחרות, אך לא הצדקה בו איכות ממשית, בוריא לא נבועות אלוהיות. עמוד היאר ועמוד הענן אינם אלא גילויי אש תמידי של מורות הענק, שהחנה כנללים יכישם ובנלעניזי חמרים). גם סיפור מעמד סיני הושב לסבעיהו, וכך גם תיאור נס הוצאת המים מן הסלע, וכדומה.

הדמויות הנבחרות מן המקרא, שהפכו כבר בו לדמויות מיתולוגיות, מתייבצות שוב לנגד עינינו כממשותח האנושית (ובכלל זה בחושת, דבר שהמקרא כידוע אינו עושה, חסר שכבר הרגישו בו המירדשים). כך יובכא אני משה - איש כל שפיה לעת זקנתה, כך משה 'עושה הניסים' כנכול, מתוארו בדרכי 'הושע, ששם עצמו להיות לו לפה (הוא משה ש'ככל שייבר לאט, כך מהלך היה הילוך מדור מדור, דיינו בתנופה, וקנו מתורד וזיקה קדישה'. וכן הקמים שפיהם 'צדק צדק כל היום', והמבקש צדק מהם לא ימצאוהו כשלאדם מפליגה ההמספרת במאסירה על 'כלי קודש' שמעטת כמתה בחיפוט).

לצר דמויות אלו מועמדות דמויות נוספות - הגבירה האשליית (מעין גלגול סרח בת אשר המרדשית), יכן אחי 'הושע (המתאר כרדח במצד), והדניס סחרי המירב, וכישע אלהוים (שבכפזו כל באו על סיפורם), וגיבורי הספר - ביהה וכן סימפיה ואחבה אחשה, המבצב כנבואה האנושית של משה. אחרת זה מנהה, כי הזירה והדתת לכאורה, שחווים העכרים

במידבר, הוא במופע 'מירסת הגם'. מירמה כפולה, שהרי ניסים לא ארעו, ומי שנחשב כבעל הגם לא היה אלא בעל החוק. יותר מזה, דרוקא אשחר הנידח, השש משום האנושיות שבו את הכאב הפרסי, מתקרב להכרת נוכחות סרנסצנגנטית אמיתית - לא הזירה ולא מרומה. האלוהות, לדעת הראבן, אינה כוח חיצוני מסיל אימה אלא מצינו ועירון האנושי על ידי הכדה תבניתו, על כן מי שנתקרב אליה הוא אשחר, לא משה המתנתק מן הסובבים אותו על ידי עצמו ועל ידי יודעו והולך ומייצר חוקים, 'תורה שאינה נגמרת': לא שכמי הנודדים שנמסכו על משה, שעשו לחוקיו והסתתרו מאחורי עמוד האש, המבריל ביניהם לבין האלוהי: ולא הקנים נסי הרוח, שמעינייהם היו בשמירת החוקים נרדא.

הספר השני כסרילוגיה פתח כסיפורה של גבעון, ההולכת ומתפוגגת כפחריה מאימת העברים הנודדים, וממשיך כסיפור היאחותם של אלה כאחרי הדר למראית עין, והו עיבוי של הסיפור כירושע פרק ט' ופרטים אחרים מספר זה, כמתכונת הנקראת בחקר המירדש 'סיפור משוכנב' או 'סיפור מקראי מודכן'. אבל העלילה המקראית משמשת רק מיסודת. המספרת חותרת אל מה שנמטר במקרא, למושאים העלומים הנכבשים והכובשים. הסיפור העיקרי הוא סיפורו של חיואי, הוא 'הנביא', ומתרחש כמרחו וכליכו. חיואי החווה כעוצמה את שלבי הילדונג של עירו ואת אובך תקותה, שמרף למשלחת ההנאה של מנהיגיה. אלה שכים עם סיום משמתם, אך הוא לא יש עיבם אלא מתפתח לאחד מבתי העכרים הנודדים כנמלט מאימת 'האלים הנרולים', שאתם ביה כביכול. שכע שנים יושב חיואי בביתו של עכרי בשם אחילו, כאחד מבני משק ביתו, ומנסה לעמוד על צמנות חוקיהם האמנותיים של העכרים, וספר שיוצא כפחי נפש, כלי שכושר הנבואה חוזר אליו. רק כאשר הוא מתיישב, וכן ונודד, על שפת הירדן, שבה אליו הנבואה, אכן, הפעם היתה זו 'נבואת אנשים וקנים' 'נבואה קטנה', אולם כמתהוה אינה שונה מוו שקרמה לה. זו גם אינו שפע מלמעלה אלא פרי הניסיון והתכונה, המאפשר להגיע אל 'הרעע הפתוח שבו יזכרון העתיד כנור'. הראבן בחרה להתמקד כסיפורו של נביא מ'נביא' אומות העולם, כמו גם כסיפורם של הנכבשים, מתוך הנחה שסיפורו של 'הצד השני' משלים בהשלמת יתר את מה שהועלים כסיפור העיקרי לכאורה, הוא הסיפור שבתנ"ך.

הספר השלישי הוא כעין המשכו של השני ומתאר קבוצה מן העכרים שנרחקו מאחורי הדר ררומה ובאו שנית אל המירב, אל הר הגנגב, אך הפעם לא אל הוויתו הראשונה (אם כי ההוויה) עתה הם החוקים מאלוהים, שהפר את הבטחתו לתת להם ארץ טובה, ו'נביא אין בתוכם'. לא נותרו להם אלא קשי' היומים כמידבר הציחה. גם כאן לא סיפור הכלל הוא העיקר. במרכז היצירה הוצב תיאור חייהם של פליט מעשה עקרה שגועני ששמו סלוא, מורן אשתו וסיפור אהבהם הקשה, הקבצה והשותקת עד מותו של סלוא, והמשכה לאחר מכן - אומנם כזיכרון, אך לא כחיזונית פומחה.

■ ■ ■

שלושת מרכיבי הסרילוגיה עומרים כל אחד בפני עצמו כסיפור מלא, אך יכולים (וצריכים) גם להיקרא כרצף. יש רמויות הנזכרות נוכחות כלשהי בשלושתן, כנון משה וירושע, ויש נושאים כניסיים משותפים, כמו עניין החוק, 'תגורה': טיב האלוהות הדרכיה הושע, הגבואה העתיקה ועוד. אולם כל זה אינו עיקר, כמובן. ואם היתה בדברי הטייה (אני מקוה שרק הטיית מה) של הסיפורים אל המשמעית האיראית שלהם, אינו רוצה שיתעורר הרושם, כי בה הם מתמצים בעינינו 'יצירה ספרותית אינה באה במקום תלביה אחרת, וכך גם זו שלפנינו. היא אינה משהו לתלביה פילוסופית, היסטורית, פסיכולוגית או אנתרופולוגית - היא לא מובלציציסטית. כמו כמה יצירות המהלכות בשוק מאו גינסטשוו ותחומים בין עיתונאות לספרות.

משום כך אני מבקש להחנות את תשומת הלב לעניין ספרותי מובהק: תיאור הנוף המופלאים בשלושת הספרים. בלשך קצרה, מרדיית וממוקדת תוארו נופי מידבר הדר בשעת שקיעה ובשעת זריחה,

כחילופי עונות, בזמן יובש או טופה, בשעה שקטה שלאחר רדת השלג ועוד. כמה וכמה מספורי הידועים הנחשבים היו צריכים לעשות ולמאז עמרים כדי להעמיד תיאורים כאלה. בין כך ובין כך, חזיה היא בעיני מדוע סיפורי מופת אלה של שלמית הראבן לא זכו למקום הראי כספרות העברית הישראלית. אני בטוחה, כי כמו שהיה בכוחם של ספרים אלה לתגנב על העכבות האיראולוגיות שלי כאדם רחי וירידי שאמנם אינו נמוץ כאן, כך יעמד להם כחם מול אופנת מתחששות לבקרים. אופנת אלו הן אולי שמנעו את הצגתה הראויה של הסרילוגיה, על ידי מחבבי רצונות ועל ידי מבקרים בעלי תבניות, שלא מצאו כנראה תבנית לשבח בה יצירה מפתיעה ומיוחדת זו.

■ יתקב אלברים

הכותב הוא מרומסר כחונג לשרות עברית האוניברסיטה העברית, ירושלים

עטיפת הספר. להיקרא ברצף